

UDK:324

Zebiniso DAVRONOVA,

Toshkent viloyati, Piskent tumani, 10-umumta'lim maktabi

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

E-mail: zebinisodavronova4@gmail.com

PhD G'. Otamurodov taqrizi asosida

THE METHODS OF DEVELOPING CREATING DESCRIPTIVE TEXT SKILLS IN THE MOTHER LANGUAGE

Annotation

In this article, the linguo-didactic basics of developing students' skills of creating descriptive text were highlighted. Effective approaches to its teaching were determined and a methodological basic was developed. Scientific-experimental test works were analyzed and necessary conclusions and recommendations were given.

Key words: descriptive text, four language skills, creating text, writing, language teaching methodology, problem, language acquisition.

МЕТОД РАЗВИТИЯ У УЧАЩИХСЯ УМЕНИЯ СОЗДАВАТЬ ОПИСАТЕЛЬНЫЙ ТЕКСТ НА ЗАНЯТИЯХ РОДНЫМ ЯЗЫКОМ

Аннотация

В данной статье освещены лингводидактические основы развития у учащихся умений создания визуального текста. Определены эффективные подходы к его преподаванию и разработана методическая основа. Проанализированы научно-экспериментальные опытные работы и даны необходимые выводы и рекомендации.

Ключевые слова: описательный текст, четыре языковых навыка, создать текст, письменная речь, методика преподавания языка, овладение языком, проблема, овладение языком.

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING TASVIRIY MATN YARATISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'quvchilarning tasviriy matn yaratish ko'nikmasini rivojlantirishning lingvodidaktik asoslari yoritilib berildi. Uni o'qitishdagi samarali yondashuvlar aniqlanib metodologik asos ishlab chiqildi. Ilmiy-tajriba sinov ishlari tahlil qilinib zarur xulosa va tavsiyalar berildi.

Kalit so'zlar: tasviriy matn, to'rt lisoniy malaka, matn yaratish, yozma nutq, til o'qitish metodikasi, muammo, til o'zlashtirish.

Kirish. O'quvchining ona tilini o'zlashtirishda to'rt lisoniy malakani shakllantirish muhim hisoblanadi. Ayniqsa, ushbu to'rt lisoniy malakadan biri yozma nutqni rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar amalga oshirish dolzarb masalalardan biridir. O'quvchilarning yozma nutqini rivojlantirishda ularning tasviriy matn yaratish ko'nikmasini rivojlantirish muhim o'rin tutadi. O'quvchilarda ushbu ko'nikmani rivojlantirish bo'yicha turli metodist olimlar tomonidan turli tadqiqot ishlari amalga oshirilib kelinmoqda. Ayni paytda ona tili va unga oid yo'nalishlarda ham yangilanishlar va rivojlanishlar yuz bermoqda. Ayniqsa, til o'qitish metodikasini takomillashtirish borasida, ta'lim mazmunining sifatini yanada oshirish, ilg'or tajribalarni joriy etish bo'yicha samarali ishlar amalga oshirilmoqda. Bugungi kun o'quvchilaridan o'z fikrini mustaqil og'zaki va yozma bayon eta olishi, o'zining mustaqil fikriga va keng dunyoqarashga ega bo'lishi talab etiladi.

Mamlakatimizda barcha sohalarida tub o'zgarishlar, yangilanishlar sodir bo'lmoqda. Jumladan, davlat tilining o'rni va nufuzini oshirish maqsadida ta'lim tizimiga, o'zbek tilini rivojlantirishga hamda o'zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomini ko'tarishga qaratilgan ishlar amalga oshirilmoqda.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev 2019-yil 21-oktabrda "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farnonni imzoladi. Unga ko'ra uch oy ichida "Davlat tili haqida"gi Qonunni takomillashtirgan holda uning yangi tahrirdagi loyihasi ishlab chiqildi[1].

Fanning maqsadiga ko'ra o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qila oladigan shaxsni

tarbiyalashda tasviriy matn yaratish ko'nikmasini rivojlantirish hamda shaxsni turli nutqiy vaziyatlarga tayyorlash va yozma savodxonlikni rivojlantirish muhim hisoblanadi. Biroq hozirgi kun ona tili ta'limida o'quvchilarning tasviriy matn yaratish ko'nikmasini rivojlantirishda muammolar mavjud. Bundan tashqari o'quv darsliklarida ham o'quvchilarning tasviriy matn yaratish ko'nikmasini shakllantirish hamda rivojlantirishga xizmat qiluvchi mashq va topshiriqlar ham mukammal darajada emas.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantirishda tasviriy matn yaratish ko'nikmasini rivojlantirish muhim hisoblanadi. O'quvchilarda ushbu ko'nikmani rivojlantirish bo'yicha turli olimlar tomonidan turli tadqiqot ishlari amalga oshirilib kelinmoqda.

T.Ziyodovanning "Matn yaratish texnologiyasi", M.Qurbonova, M.Yo'ldoshevlarning "Matn tilshunosligi", N.Bekniyazovanning "Boshlang'ich sinflar ona tili darslarida o'quvchilarni matn yaratishga o'rgatish metodikasi" (monografiya), I.Azimovanning "O'zbek tilidagi gazeta matnlari mazmuniy persepsiyasining psixolingvistik tadqiqi" (monografiya), K.Mavlonovanning "Ona tili fanini adabiyot fani bilan badiiy matn orqali integratsiyalab o'qitish metodikasini takomillashtirish" (dissertatsiya)tadqiqot ishlari, o'quv qo'llanmalari, monografiya, metodik qo'llanmalarda hamda amaldagi "Ona tili" darsliklari yuzasidan o'qituvchilar uchun yozilgan metodik adabiyotlarda yozma ishlarni tashkil qilish, bog'lanishli nutq tuzish, matn, matn strukturasi, tuzilishi, turlari, o'ziga xos xususiyatlari ilmiy jihatdan o'rganilgan[2].

MDH davlatlari orasida tasviriy matn mavzusi yuzasidan rus olimlaridan bir qanchasi tadqiqot ishlarini amalga oshirgan. Jumladan, Rubinchik Lyudmila Ivanovna, Vodyasova Lyubov Petrovna, Kobozeva Irina Mixaylovna va Xamaganova Valentina Mixaylovna o'z ishlarida tasviriy matn ko'nikmasini rivojlantirishga oid bir qancha masalalar yoritib berilgan.

Xorij olimlaridan Jeremy Harmer, Byrne, Brown[3]lar o'z izlanishlarida o'quvchilarning yozma nutqini rivojlantirish hamda ularning yozma nutqini rivojlantirishda tasviriy matn yaratish ko'nikmasini shakllantirish masalalari bo'yicha qimmatli ma'lumotlar olishimiz mumkin. Boshqa ko'plab xorij olimlari va tadqiqotchilari tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida hosil bo'lgan ilmiy xulosalar bo'yicha kerakli yo'nalish olishimiz mumkin bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada bir qancha o'zbek va xorij olimlarining ilmiy-nazariy, metodologik qarashlariga tayanildi. Maqola mavzusiga oid adabiyotlar bilan tanishib chiqish, nazariy va metodik adabiyotlarni o'rganish, darslarni kuzatish, o'qituvchilar va o'quvchilar bilan suhbatlashish va so'rovnomalar tashkil etish, tajriba-sinov ishlarini amalga oshirish va ularning natijalarini tahlil qilish ishlari amalga oshirildi.

Tasviriy matn yaratishda o'quvchilar uchun qiyinchilik tug'diradigan omillarni asosiy besh turga bo'lishimiz mumkin.

Mazmun.

O'quvchilar tasviriy matn yaratish davomida o'z bilimlariga tayanadilar. Ammo o'quvchilar uchun fikrlash, g'oyalar yaratish, o'z fikrlarini dalillash, o'z tajribalarini ulashish biroz qiyin jarayondir.

Tuzilma (Struktura).

Tasviriy matn yaratishda o'quvchilar o'z fikrlarini bayon etishda, ularni qay tartibda yozishda ikkilanishlarga duch kelishadi. Matn paragraflarining qaysi birida qanday ma'lumotni yozish, ma'lumotlarni to'g'ri ketma-ketlikda joylashtirish, ya'ni matnning kirish qismida tasvirlanayotgan narsa haqidagi qaysi ma'lumotlar, asosiy qismida tasvirlashda asosiy e'tibor nimalarga qaratilishi va xulosa qismni qanday fikrlar bilan yakunlash kerak ekanligi kabi jihatlar o'quvchi uchun ba'zi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Lug'at.

Tasviriy matn yaratish jarayonida lug'at boyligining sayozligi, so'z tanlashdagi xatoliklar o'quvchilar tez-tez uchrab turadigan holatdir. O'quvchilar matn yaratish davomida takrorlardan ko'p foydalanishadi, matn mazmuniga, uslubiga mos so'zlarni tanlay olishmaydi. O'zlari tasvirlayotgan obyektni ham istashganlaridek batafsil tasvirlay olishmaydi.

Grammatika.

Grammatika yozma nutqning muhim elementi hisoblanadi. Matndagi gaplarni to'liq va to'g'ri shakllantirish uchun grammatik bilim muhim hisoblanadi, ammo o'quvchilarda grammatik savodxonlik to'liq shakllanmagan hamda ularda grammatik bilimlarini amaliyotda qo'llashda doimo qiyinchilikka uchrashadi.

Imlo va punktuatsiya.

So'zlarni to'g'ri yozish va tinish belgilarini o'rinda qo'llash yozilgan matnning mukammal bo'lishi uchun muhim hisoblanadi.

O'quvchilar uchun ushbu qiyinchiliklarni yuzaga keltiruvchi bir qancha sabablar mavjud. Ana shu sabablar o'quvchilarning tasviriy matn yaratishdagi ba'zi noqulayliklarni yuzaga keltiradi

Yozma nutqning shakllanmagani

Yozma nutq muntazam ravishda bajariladigan mashqlar natijasida shakllanib boradi, ammo o'quvchilarning yozma nutqi qoniqarli darajada emas. Shu sababli ham, o'quvchilar tasviriy matn yaratishdagi qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Yozishga bo'lgan qiziqishning yo'qligi

O'quvchilar ona tili darsi mashg'ulotlarini, faqatgina, yozish darsi deb hisoblashadi. Yozish jarayonini esa zerikarli mashg'ulot sifatida qabul qilishadi.

Vaqtning yetishmasligi

O'quvchi o'z fikrini yozma holatga aylantirish ma'lum bir vaqtni talab etadi. O'quvchi uchun vaqtning chegaralanganligi, ularning erkin ijod qilishiga to'sqinlik qiladi.

Yozish bilan shug'ullanmaslik

O'quvchi yozma nutqini shakllantirish uchun doimiy ravishda yozish bilan shug'ullanishi lozim. Sportchilar ham ma'lum natijaga erishishlari uchun o'z ustida ishlashadi, mashg'ulotlar bilan muntazam shug'ullanib borishadi, natijada o'zlari ko'zlagan maqsadiga yetishadi. O'quvchilarning ham yozma nutq ko'nikmasini shakllantirish uchun doimiy mashg'ulotlar zarur.

O'qituvchining o'quvchi yozma nutqiga fikr-mulohazasining kamligi

O'qituvchi o'quvchi yozma nutqidagi kamchiliklar va erishilgan yutuqlarga alohida e'tibor qaratishi lozim. O'quvchiga to'g'ri yo'nalish ko'rsatishi kerak.

Tahlil va natijalar. Dastlab, tajriba-sinov ishlaridan oldin o'quvchilarning tasviriy matn yaratish ko'nikmasining bugungi holati aniqlab olindi. Tajriba-sinov natijalari quyidagicha natija ko'rsatdi:

O'quvchilarning tasviriy matn yaratish ko'nikmasining dastlabki holati		
O'quvchilar soni (18 nafar)	Ball miqdorida	Foiz miqdorida
0	Yuqori (18-20)	0%
0	O'rta (14-17)	0%
18 nafar	Quyi (10-13)	100%

Natijalardan shuni ko'rishimiz mumkinki, o'quvchilarning tasviriy matn yaratish ko'nikmasining dastlabki holatida 100% o'quvchi quyi ko'rsatkichni qayd etishdi. Bunga sabab o'quvchilarning tasviriy matn turi bilan to'liq tanish emasligidir.

O'quvchilarning aksariyat qismi matn turlarini farqlay olishmaydi. Xususan:

- o'quvchilar uchun vazifa qilib berilgan shaxs tasviridagi matn turi bilan o'quvchilar tanish emas;
- tasviriy matn turi haqida yetarli ma'lumotga ega emas;

– ona darsliklarida o'quvchilar tasviriy matn yaratishda shaxs tasvirini qanday qolipda yozish, matnda aynan nimalar yoritilishi kerak ekanligi va shunga bog'liq bo'lgan mashq va topshiriqlar deyarli mavjud emas.

6-sinf o'quvchilari kundalik hayotlari davomida biror narsani, shaxsni, joyni va boshqalarni tasvirlash bilan bog'liq vaziyatlarga duch kelishadi va bunda turli qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ammo o'quvchilarda tasviriy matn yaratish ko'nikmasini rivojlantirishga e'tibor kam qaratiladi. Biroq til ta'limida bunday dolzarb mavzularga e'tibor qaratilishi zarur.

Uchinchi bosqichda esa yakuniy natija olinib tahlil qilindi. Yakuniy natijalar esa quyidagicha ko'rsatkichga ega bo'ldi:

O'quvchilarning tasviriy matn yaratish ko'nikmasining so'nggi holati		
O'quvchilar soni (18 nafar)	Ball miqdorida	Foiz miqdorida
4 nafar	Yuqori (18-20)	22%
8 nafar	O'rta (14-17)	45%
6 nafar	Quyi (10-13)	33%

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, to'rt nafar o'quvchi yuqori ballni, sakkiz nafar o'quvchi o'rtacha ko'rsatkichni, olti nafar o'quvchi quyi ko'rsatkichni qayd etishdi.

O'quvchilarning tasviriy matn yaratish ko'nikmasining umumiy holati				
Farqlanish darajalari		Yuqori (18-20)	O'rta (14-17)	Quyi (10-13)
Dastlabki natija	O'quvchilar soni (18 nafar)	0	0	18 nafar
	Foiz miqdorida (100%)	0	0	100%
So'nggi natija	O'quvchilar soni (18 nafar)	4 nafar	6 nafar	8 nafar
	Foiz miqdorida (100%)	22%	45%	33%
Samaradorlik ko'rsatkichi		22%	45%	77%

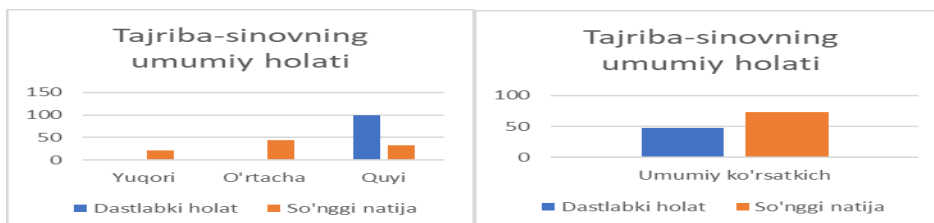
So'nggi umumiy natijada dastlabki va oxirgi natijalar qiyoslandi. Ushbu ko'rsatkichda quyidagilarga erishildi:

Tasviriy matn yaratish ko'nikmasida yuqori natija ko'rsatgan o'quvchilar 22% ga ko'tarildi.

Tasviriy matn yaratish ko'nikmasi o'rtacha natija ko'rsatgan o'quvchilar 45% ga ko'tarildi.

Tasviriy matn yaratishda quyi natija ko'rsatgan o'quvchilar 77% ga kamaydi.

Tajriba-sinov natijalaridan shuni ko'rishimiz mumkinki, o'quvchilardagi eng yuqori samaradorlik 43%, eng kam samaradorlik esa 6%ni ko'rsatdi. Umumiy holatda esa o'quvchilarning natijalari 25% o'sdi.

Umumiy natijada dastlabki va so'nggi natijalar qiyoslandi. Ularning orasidagi farqlari, samaradorlik ko'rsatkichlari aniqlandi. Natijalarga ko'ra:

– tasviriy matn yaratish ko'nikmasida yuqori natija ko'rsatgan o'quvchilar 22% ga ko'tarildi.

– tasviriy matn yaratish ko'nikmasi o'rtacha natija ko'rsatgan o'quvchilar 45% ga ko'tarildi.

– tasviriy matn yaratishda quyi natija ko'rsatgan o'quvchilar 77% ga kamaydi.

– o'quvchilardagi eng yuqori samaradorlik 43%ni ko'rsatdi.

– o'quvchilardagi eng kam samaradorlik esa 6%ni ko'rsatdi.

– umumiy holatda esa o'quvchilarning natijalari 25% o'sdi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'quvchilarning tasviriy matn yaratish ko'nikmasining mavjud holatini aniqlash uchun olib borilgan tajriba-sinov natijalaridan shu ma'lum bo'ldiki, 6-sinf o'quvchilari tasviriy matn yaratishda tasviriy matnning mazmun jihati va tasviriy matn strukturasi, tuzilishini shakllantirishda asosiy muammolarga duch kelishmoqda. Tajriba-sinov natijalari yakunida o'quvchilar qayta tasviriy matn yozishdi. So'nggi tajriba-sinov natijalaridan shu ma'lum bo'ldiki, o'quvchilarning tasviriy matn yaratish ko'nikmasini rivojlantirish uchun ishlab chiqilgan topshiriqlar va materiallar o'quvchilarning tasviriy matn yaratish ko'nikmasini rivojlantirishga sezilarni ta'sir ko'rsatgan.

ADABIYOTLAR

1. "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqei tubdan oshirish chora tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Toshkent – 2019.
2. "O'zbek Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Toshkent– 2020.
3. Azimova I.A. O'zbek tilidagi gazeta matnlari mazmuniy persepitsiyasining psixolingvistik tadqiqi. Monografiya. – T.:Navoiy universiteti, 2019. – 160 b.
4. Azimova I. Lisoniy malakalarni rivojlantirishning psixolingvistik asoslari. Global ta'lim va milliy metodika taraqqiyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
5. Brown, H. 2007. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. (2nd ed.). New York: Longman.
6. Mavlonova. K. Ona tili fanini adabiyot fani bilan badiiy matn orqali integratsiyalab o'qitish metodikasini takomillashtirish: Ped. fan. nom. ... diss. – Toshkent, 2019. 237.
7. Mavlonova K. Umumiy o'rta ta'lim jarayonida yozma ishlarni tashkil etish. Global ta'lim va milliy metodika taraqqiyoti // Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Toshkent, 2019.